

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА
ЛІГА СТУДЕНТІВ АСОЦІАЦІЇ ПРАВНИКІВ УКРАЇНИ

**РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

МАТЕРІАЛИ

IV Міжнародної науково-практичної конференції
(Суми, 21–22 травня 2020 року)

У двох частинах

Частина 2

Суми
Сумський державний університет
2020

Зображення 3.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Прохоров-Лукин Г. В. Методика криминалистического исследования легковых автомобилей в целях установления подлинности их идентификационных номеров, моделей и времени выпуска. Министерство юстиции Украины. КНИИСЭ. Киев, 1998.
2. Стандартна операційна процедура комплексного дослідження транспортних засобів та документів, що їх супроводжують SOP.Т.19/17-5.4-01/ С. М. Науменко, А. І. Граціанов, С. А. Колотило, І. О. Князев, М. О. Швигар. ДНДЕКЦ, 2010.

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Ільченко О. В.

*к. ю. н. доцент, доцент кафедри КПД ННІ права
Сумського державного університету*

Права і свободи людини і громадянина є однією із суспільних цінностей, головним об'єктом більшості конституційно-правових відносин тому доцільно звернутися до роз'яснення застосування інституту запобіжних заходів пов'язаного з обмеженням прав і свобод особи. Правовідносини у зв'язку з реалізацією цих прав виникають лише у разі їх порушення. Стаття 5 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод від 4 листопада 1950 р. передбачає, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Інститут запобіжних заходів у кримінальному судочинстві, покликаний на досить тривалий період обмежувати особисту свободу обвинуваченого. І тільки правильне застосування тієї чи іншої міри запобіжного заходу, дозволить пропорційно обмежити права і свободу учасників кримінального судочинства. Реалізація завдань

кримінального судочинства неможлива без застосування заходів кримінально-правового примусу.

На даний час у теорії кримінально-процесуального права існує велика кількість наукових публікацій вітчизняних та зарубіжних авторів присвячених дослідженню застосування запобіжних заходів та їх розвитку. Запобіжні заходи були предметом дослідження А. І. Бородулін, О. І. Галагана, В. С. Зеленецького, Ю. Ф. Кравченка, Г. К. Кожевнікова, О. В. Капліної, В. І. Мариніва, В. В. Сташиса, С. В. Слінька, В. М. Тертишника, О. Г. Шило, М. Є. Шумила та ін.

Безумовно, варто відмітити, що до 1832 року терміна «запобіжні заходи», «заходи забезпечення кримінального провадження», «заходи кримінально-процесуального примусу», не існувало. Нормативно-правові акти не містили поділу на процесуальні засоби забезпечення досудового та судового провадження і запобіжні заходи.

Перші згадки про інститут заходів процесуального примусу на українських землях датуються XIII ст. Важливим кроком у розвитку закріплення запобіжних заходів стало видання таких актів, як «Судебники 1497 і 1550 рр.», що передбачали застосування такого заходу процесуального примусу, як віддача за пристава. Він полягав у тому, що на людину одягали кайдани і саджали в колоду і поміщали у хлів, сарай, яму, тощо. Це означало, що людина повинна знаходитися у пристава, який був зобов'язаний наглядати за нею, оскільки в той час в'язниць не було. У цей період часу одним із заходів кримінально-процесуального примусу була порука. Дана міра застосовувалася лише за письмовим клопотанням – «челобитной», і не з ініціативи державних органів. Поручителі ручалися «головою» за явку обвинуваченого в суд. Якщо за відсутності підозрюваного робився обшук і людину «обліховували», тобто визнавали лихою, не схвалювали її поведінку, то таку особу до суду позбавляли волі, і до неї могла бути застосована порука. У тому випадку, коли поручителів не було, обвинувачений «віддавався за пристава» [1].

У 1743 році у «Правах за якими судиться малоросійський народ» було закріплено обов'язок особи не покидати місце, де стосовно неї ведеться кримінальне провадження, що має аналог у сучасній системі запобіжних заходів.

Сама система заходів державного примусу була створена під час проведення судової реформи в Російській імперії 1864 року. Так, 20 листопада 1864 року імператором Олександром II був затверджений Статут кримінального судочинства, відповідно до якого особам, які перебували під слідством, було заборонено без дозволу слідчого виходити за межі дільниці (міста), де проводиться слідство [2; с. 196].

Статут кримінального судочинства містив чотири акти: «Про заснування судових установлень»; «Статути кримінального й цивільного судочинства», «Статути про

покарання, що накладались мировими судьями» та досить суттєво вплинув на розвиток матеріального процесуального права. Зокрема, «Статут кримінального судочинства 1864 р.» доповнив систему запобіжних заходів двома заходами – відібранням виду на проживання і заставою. Система запобіжних заходів (на той час це заходи перешкодження обвинуваченому ухилитися від слідства) була визначена в ст. 416 Статуту і виглядала так: відібрання посвідки на проживання або підписки про явку до слідства та невідлучення з місця проживання (прототип запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання); передача під особливий нагляд поліції; передача на поруки; застава; домашній арешт; взяття під варту [3].

До революції 1917 року та у період існування Української Народної Республіки 1917–1918 рр., судові та правоохоронні органи у своїй діяльності переважно керувалися кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством Російської імперії зі змінами, внесеними Тимчасовим урядом. Основним нормативно-правовим актом в галузі кримінального судочинства після проголошення Центральної Ради на українських землях залишався російський Статут Кримінального Судочинства 1864 р.

Лише з прийняттям Декрету про суд від 22 листопада 1917 року припинили свою дію запобіжні заходи про відібрання посвідки на проживання та особливий нагляд поліції, як такі, що суперечили революційній совісті та правосвідомості [4].

Запобіжний захід відібрання посвідки на проживання, як зазначалося вище, було виключено з системи запобіжних заходів Декретом про суд № 1 від 24 листопада 1917 року, й після того даний запобіжний захід жодного разу до системи запобіжних заходів не включався. Зобов'язання обвинуваченого підпискою про явку до слідства у формі запобіжного заходу проіснувало до 1922 року. З прийняттям Зібрання 1922 року [5] це зобов'язання було виключено з системи запобіжних заходів, внаслідок чого було віднесене до примусових заходів. У сучасному кримінально-процесуальному законодавстві існує аналогічне зобов'язання яке називається особистим зобов'язанням.

Власні кримінально-процесуальні нормативні акти Української народної республіки часів гетьмана П. Скоропадського та Української центральної ради були чинними насамперед у судах «надзвичайного правосуддя»: військово-революційних та військових. Останні (вищі, штабні), зокрема, що розглядали кримінальні справи та проступки виключно військових, проводили арешти на свій розсуд, однак мали повідомляти про них старшого військового прокурора і без його відома й дозволу не мали права звільняти заарештованого. У разі неповідомлення або передчасного звільнення винні притягувалися до відповідальності.

Спробою незалежного українського уряду врегулювати кримінальне судочинство була «Інструкція військовому революційному суду» (квітень 1918 р.), яка застосовувалась на практиці й мала велике значення для подальшого розвитку кримінального процесуального законодавства. Головний процесуальний документ військово-революційних судів визначав їх компетенцію, структуру, процесуальні права й порядок розгляду справ. За цим актом до підсудного обов'язково застосовувався запобіжний захід у вигляді взяття під варту [6, с. 4].

Система запобіжних заходів зазнала суттєвих змін з прийняттям у грудні 1958 р. Основ кримінального судочинства Союзу РСР та союзних республік. Прийняття «Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік» поклало значний відбиток на розвиток запобіжних заходів, оскільки вони формували підписку про невиїзд, особисту поруку або поруку громадської організації, взяття під варту, а ст. 33 передбачала, що запобіжними можуть бути й інші заходи, які передбачені законодавством союзних республік. Центральним нормативно-правовим актом у кримінальному процесі в період радянської України став Кримінально- процесуальний кодекс УРСР 1960 року. Глава 13, яка мала назву «Запобіжні заходи», містила норми з видами запобіжних заходів, а саме: 1) підписка про невиїзд, 2) особиста порука; 3) порука громадської організації або трудового колективу; 3–1) застава, 4) взяття під варту; 5) нагляд командування військової частини. У подальшому був доданий ще один запобіжний захід – тимчасове затримання підозрюваного. Конструкція, що описувала запобіжні заходи того часу, була досить прийнятною, більш структурованою та навіть у деяких моментах демократичною. Однак упровадження більших зрушень для захисту обвинуваченого під час накладення на нього запобіжних заходів не дозволяв здійснити потужний карно-бюрократичний механізм розслідування в Радянському Союзі [7].

Сьогодні ключовою ланкою в розвитку запобіжних заходів у кримінальному процесі України став Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий 13 квітня 2012 року. Саме в ньому знайшли втілення додаткові гуманістичні підходи до процесуального інституту запобіжних заходів, що зумовлено зростанням вимог до забезпечення й реалізації засади (принципу) верховенства права в кримінальному процесі [7].

Отже, можна зробити висновок, що моментом виникнення первинних форм запобіжних заходів можна вважати період зародження права, що регулює суспільні відносини у сфері розслідування злочинів. Історичний шлях виникнення і розвитку заходів кримінально-правового примусу характеризується постійною тенденцією до збільшення їх кількості, це дає змогу більш індивідуалізованому підходу при їх

застосуванні. У різні часи система, структура та назви запобіжних заходів, що застосовувалися до осіб, підозрюваних у вчиненні злочину змінювалися, але суть та завдання їх залишаються незмінними, а саме встановлення загального обов'язку для всіх осіб, які знаходяться під слідством виконувати зобов'язання перед судом та слідством визначені законодавцем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Семенко А. О. Історичний досвід колективно-договірного регулювання оплати праці. *Форум права*. 2013. №3. С.134–139.
2. Григор'єва О. І. Запобіжні заходи, що обмежують право на свободу пересування: історичний аспект. *Університетські наукові записки*. 2014. № 1. С. 195–201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2014_1_27 (дата звернення: 15.04.2020).
3. Уваров В. Г. Інститут запобіжних заходів за новим КПК України в контексті міжнародних стандартів. 2012. *Право і суспільство*. № 2. С. 294–297.
4. Уставъ уголовного судопроизводства. Изд. XII-е (Св. зак. 1864 г. Т. XV). 545 с. URL: <https://www.prlib.ru/item/372593> (дата звернення: 15.04.2020).
5. Уголовно-процессуальный кодекс УССР: сб. узаконений УССР. 1922. № 41. 712 с. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/1061/17/> (дата звернення: 15.04.2020).
6. Інструкція військовому революційному судові: за станом на 5 бер. 1918 р. / Рада народних Міністрів УНР: офіц. вид. *Вістник Ради Народних Міністрів УНР*. 1918. № 17. С. 2–4.
7. Марченко В. Еволюція запобіжних заходів у кримінальному процесі. 2020. *Підприємництво, господарство і право і суспільство*. № 1. С. 200–203.